

РОЗВИТОК АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОЛОДІ

DEVELOPMENT OF AGRARIAN ENTREPRENEURSHIP AS FORM OF IMPLEMENTATION OF YOUTH LEADERSHIP POTENTIAL

УДК 332.024

Морозюк Н.В.

к.е.н., доцент, провідний науковий співробітник
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Шапошнік В.М.

к.вет.н., старший науковий співробітник
Українська лабораторія якості і безпеки продукції агропромислового комплексу

Круглик С.Г.

науковий співробітник
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Moroziuk Nataliia

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Shaposhnik Volodymyr
Ukrainian Quality and Safety Laboratory for Agroindustrial Complex Products

Kruhlyk Svitlana

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

У статті розглянуто напрями розвитку аграрного підприємництва як форми реалізації лідерського потенціалу молоді. Проаналізовано попит і пропозицію на сільському ринку праці, оцінено рівень зайнятості сільської молоді, вивчено причини її безробіття. Досліджено тенденції розвитку аграрної сфери та вплив змін у її організаційній структурі на ринок праці та розвиток людського капіталу територіальних громад України. Визначено законодавчі, фінансові, інформаційні та організаційні перешкоди для успішного розвитку молодіжного аграрного підприємництва. Запропоновано напрями їх подолання шляхом законодавчого регулювання, надання фінансово-економічних преференцій та гарантій для молодих підприємців, формування інфраструктури підтримки молодіжного підприємництва на всій території України, реформування системи інформаційно-консультативної та освітньої підтримки, створення органами місцевого самоврядування належних соціально-побутових умов для молодих підприємців та культивування в громаді поваги й довіри до них.

Ключові слова: молодь, лідерський потенціал, лідери, аграрне підприємництво, мале підприємництво, безробіття, аграрний сектор економіки, територіальні громади.

В статье рассмотрены направления развития аграрного предпринимательства как

формы реализации лидерского потенциала молодежи. Проанализированы спрос и предложение на сельском рынке труда, оценен уровень занятости сельской молодежи, изучены причины ее безработицы. Исследованы тенденции развития аграрной сферы и влияние изменений в ее организационной структуре на рынок труда и развитие человеческого капитала территориальных общин Украины. Определены законодательные, финансовые, информационные и организационные препятствия для успешного развития молодежного аграрного предпринимательства. Предложены направления их преодоления путем законодательного регулирования, предоставления финансово-экономических преференций и гарантий для молодых предпринимателей, формирования инфраструктуры поддержки молодежного предпринимательства на всей территории Украины, реформирования системы информационно-консультативной и образовательной поддержки, создания органами местного самоуправления надлежащих социально-бытовых условий для молодых предпринимателей и культивирования в обществе уважения и доверия к ним.

Ключевые слова: молодежь, лидерский потенциал, лидеры, аграрное предпринимательство, малое предпринимательство, безработица, аграрный сектор, территориальные общины.

The article deals with the directions of development of agrarian entrepreneurship as a form of realization of the leadership potential of youth. One of the conditions underlying the implementation of the leadership potential of youth is its successful professional activity and the opportunity to be employed directly at the place of residence. However, the highest unemployment rate in the age group is up to 25 years old – in rural areas it reaches 20.4% (compared to 12.4% in 2010). The demand and supply in the rural labor market are analyzed, the employment rate of rural youth is estimated, and the causes of unemployment are studied. The tendencies of development of agrarian sphere and influence of changes in its organizational structure on the labor market and development of human capital of territorial communities of Ukraine are investigated. Obstacles for successful development of youth agrarian business are determined, namely legal uncertainty and legal insecurity of a young entrepreneur, lack of effective financial incentives for young entrepreneurs in Ukraine, lack of necessary economic, financial and legal knowledge of potential young entrepreneurs, lack of free land plots and premises for the provision of young people for entrepreneurial activity. Proposed ways to overcome them through legislative regulation, provision of financial and economic preferences and guarantees for young entrepreneurs, the formation of infrastructure for supporting youth entrepreneurship throughout the territory of Ukraine, reforming the system of information and advisory and educational support, to improve the mechanisms of providing financial and financial support, including state priority areas of youth agrarian entrepreneurship; reduce administrative bureaucratic procedures for young entrepreneurs as much as possible. For local self-governments it is important to promote the creation of proper social and living conditions for young entrepreneurs and to cultivate in the community the respect and trust in them. The implementation of all of the above measures will be ineffective without real support to a large agrarian business.

Key words: youth, leadership potential, leaders, agrarian entrepreneurship, small business, unemployment, agrarian sector of economy, territorial communities.

Постановка проблеми. Розвиток аграрного сектору як основи відродження села в Україні пов'язується зі становленням малого та середнього бізнесу. Сьогодні держава зробила цілу низку кроків у цьому напрямі, проте через брак кваліфікованих та мотивованих людських ресурсів на сільських територіях зрушення є несуттєвими. Водночас зростає інтерес молоді до зайняття підприємницькою діяльністю, але, не маючи змоги реалізувати свої наміри в сільській місцевості, вони змушені мігрувати за її межі, тому слід звернути увагу на молодіжне аграрне підприємництво, яке

може вирішити проблеми як зайнятості молоді, так і реалізації нею власного лідерського потенціалу. Це дасть змогу, з одного боку, відновити цивілізоване конкурентне середовище в аграрній галузі, а з іншого боку, пожвавити життя сільських громад через втілення креативних ідей молодих лідерів та найсучасніших інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам молодіжного підприємництва присвячені праці таких вчених, як Г. Голованова [1], М. Куцоконь [2], А. Левченко [3], О. Мельниченко [4], О. Стефанишин [5], Я. Янішевська [3].

Постановка завдання. Метою статті є вивчення процесу розвитку аграрного підприємництва як форми реалізації лідерського потенціалу молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з умов, від якої залежить реалізація лідерського потенціалу молоді, є її успішна професійна діяльність та можливість бути зайнятою безпосередньо за місцем проживання. Проте, як свідчать офіційні дані Державної служби статистики України [6], найвищий рівень безробіття у віковій групі до 25 років зафіксовано у сільській місцевості, де він сягає 20,4% (для порівняння, у 2010 р. він становив 12,4%). Безробітні віком 25–30 років складають лише 11,8% (у 2010 р. – 8,9%). Якщо врахувати рівень прихованого безробіття, то ці цифри будуть значно вищими. Потрібно звернути увагу на те, що кількість офіційно зареєстрованих безробітних серед міської молоді, на відміну від сільської, протягом 2010–2017 рр. знизилась.

Аналіз структури безробіття сільської молоді за освітою, вказує на те, що існує потреба в робочих місцях, які не потребують вищої або спеціальної освіти. Так, рівень безробіття є найвищим серед осіб з базовою загальною середньою освітою, базовою вищою та професійно-технічною освітою, а серед осіб з вищою освітою він, навпаки, найнижчий. Крім того, у зв'язку з процесами децентралізації навіть відчувається брак кваліфікованих спеціалістів, зокрема проектних менеджерів, юристів, архітекторів.

Неможливість первинного працевлаштування має цілу низку негативних наслідків як безпосе-

редньо для молоді людини, так і для суспільства загалом. По-перше, не знайшовши роботу в Україні, все частіше молодь виїжджає переважно на постійне місце проживання за кордон. Так, українська діаспора в країнах ЄС уже налічує близько 4 млн. осіб. По-друге, безробіття приводить до зневіри та подальшої маргіналізації молоді людини. Вона стає пасивною та апатичною.

Попри певну активізацію процесів диверсифікації та урбанізації в Україні, основним видом діяльності, що формує попит на сільському ринку праці, залишається аграрне виробництво, але кількість найманих працівників у сільському господарстві з кожним роком скорочується. Сьогодні навантаження на одне вакантне робоче місце у групі кваліфікованих робітників сільського господарства становить 44 особи.

В Україні відсутня залежність між наявністю ресурсів, які використовуються в аграрному виробництві (наприклад, кількість сільськогосподарських угідь), та рівнем безробіття сільського населення, зокрема молоді. Так, для вікової групи 15–24 років його найвищі значення зафіксовані у Волинській (31,6%), Тернопільській (29,2%), Рівненській (28,9%), Донецькій (28,6%), Луганській областях (28,3%), тобто переважно в регіонах, які багаті на лісові ресурси та в яких відбуваються військові дії. Окрему увагу потрібно звернути на негативні явища на ринку праці в Тернопільській області, яка має потенціал до розвитку молодіжного аграрного підприємства.

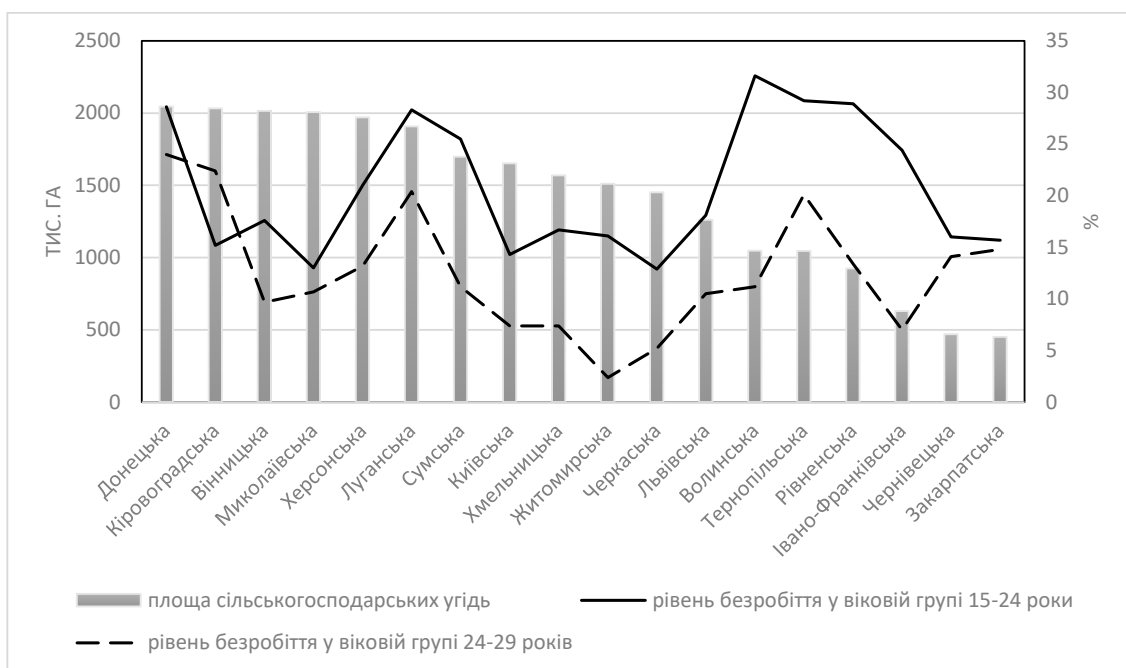

Рис. 1. Ранжування регіонів України за площею сільськогосподарських угідь у 2017 р., тис. га

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [6]

Оскільки загалом в Україні аграрний сектор економіки демонструє стійке зростання, то скорочення кількості зайнятих пояснюється низкою тенденцій в організаційній та галузевій структурах. Так, виробництво валової продукції сільського господарства протягом 2000–2017 рр. зросло на 65%, причому у сільськогосподарських підприємствах воно збільшилось у 2,4 рази, фермерських господарствах – 7 разів, господарствах населення – лише на 16,7% (рис. 2).

Зростання продовжується за рахунок виробництва продукції рослинництва, а саме зернових та технічних культур, тоді як виробництво продукції тваринництва продовжує скорочуватись (табл. 1), тобто тих галузей, які не потребують значних затрат робочої сили та можуть бути максимально механізованими та автоматизованими.

Слід звернути увагу на те, що третина сільськогосподарських угідь перебуває у землекористуванні (565 підприємств, або 1,3% їх загальної кількості). 166 сільськогосподарських виробників мають у розпорядженні 3 643,1 тис. га, або 21 тис. га в середньому на 1 підприємство. Водночас у користуванні 34,1 тис. фермерських господарств перебувають 4 580,1 тис. га сільськогосподарських угідь, або 11% їх загальної площі, що становить у середньому 134 га на 1 господарство. Фермерські господарства виробляють лише 8,7% валової продукції сільського господарства, зокрема 11,3% рослинництва та 2,0% тваринництва.

У господарствах населення сьогодні продовжують вироблятися 43,6% валової продукції сільського господарства, зокрема 54,2% продукції тваринництва. Згідно з офіційними статистичними даними в Україні налічується близько 4,6 млн. домогосподарств, що мають у своєму володінні або користуванні землю, місце проживання яких зареєстровано на території сільських населених пунктів. Половина домогосподарств має у своєму землекористуванні площі менше 0,5 га, ще 26,4% мають до 1 га, більше 5 га володіють лише 3,3%.

Виходячи з вищевикладеного, можемо зробити висновок, що наявні тенденції розвитку аграрного сектору найближчим десятиліттям приведуть до:

Рис. 2. Порівняння виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств в Україні у 2000 та 2017 рр., млн. грн. (у постійних цінах 2010 р.)

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [6]

Таблиця 1

Структура виробництва основних видів сільськогосподарської продукції в Україні, %

Вид продукції	2010 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. від 2010 р., +/-
Продукція сільського господарства, всього	100	100	
Культури зернові та зернобобові	21,4	26,2	+4,8
Культури технічні	16,9	22,5	+5,6
Картопля, культури овочеві та баштанні продовольчі	19,5	18,0	-1,5
Культури плодові та ягідні, виноград	3,6	3,1	-0,5
Культури кормові	2,1	1,4	-0,7
Інша продукція рослинництва	0,4	0,8	+0,4
Сільськогосподарські тварини (виращування)	16,0	13,5	-2,5
Молоко	14,6	10,5	-4,1
Яйця	4,1	2,9	-1,2
Вовна	0	0	0
Інша продукція тваринництва	1,4	1,1	-0,3

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [6]

– подальшого скорочення зайнятих у сільському господарстві (згідно з нашими розрахунками [7], для продуктивного функціонування галузі достатньо 250–300 тис. осіб);

– зменшення кількості сільських домогосподарств, які виробляють сільськогосподарську продукцію (середній вік їх голів складає 59 років; з огляду на тривалість життя сільського населення близько третини господарств населення може припинити свою діяльність уже найближчим часом);

– збільшення виробництва продукції рослинництва, зокрема зернових та олійних культур (під загрозою повного зникнення може опинитися м'ясне та молочне скотарство, без якого неможлива продовольча безпека України);

– подальшої концентрації землекористування сільськогосподарськими угіддями у невеликій кількості агрохолдингів, що зі зняттям мораторію на їх продаж та землеволодіння приведе до монополізації галузі скорочення кількості фермерських господарств та кооперативів.

Наслідками цих тенденцій є подальший відтік населення, перш за все молоді, за межі сільських територій, знелюднення сільських населених пунктів та скорочення поселенської мережі України.

Необхідність вирішення проблем людського капіталу в сільській місцевості вимагає не тільки впорядкування організаційної структури аграрного сектору та створення нових робочих місць, але й створення умов для реалізації молоддю власного потенціалу. Як слушно зауважують А. Левченко та Я. Янішевська, одним із видів економічної активності, який спрямований на досягнення результату, розкриття творчого потенціалу та самореалізації молоді, є молодіжне підприємництво, яке забезпечує зайнятість молоді в різних сферах. Основні принципи прояву активності молодіжного підприємництва базуються на знаннях, ініціативах, новаторстві, здатності та готовності брати на себе економічні ризики, залученні молоді до роботи шляхом створення нових робочих місць та системному комплексному підході до повної реалізації власних ідей [3].

Молодіжне підприємництво виконує дві основних функції, а саме економічну та соціальну. Економічна функція характеризується самим фактом прояву молодіжного підприємництва в умовах відсутності фінансових, майнових та інформаційних ресурсів, але з використанням нових креативних ідей та впевненого бажання досягти поставленої мети. Реалізація соціальної функції молодого підприємництва можлива завдяки забезпеченню зайнятості, створенню умов для реалізації можливостей та вирішення проблем ринку праці. Згуртованість молодих людей навколо спільної ідеї створює нову верству людей, які ініціативно й швидко можуть зреагувати на виклики на шляху реалізації мети. Результатом такої спільної роботи є зростання економічного

становища молоді, впевненість у своїх силах та ефективній роботі команди, відкриття нових можливостей та бажання реалізації ідей, що є запорукою економічного розвитку держави, оскільки основна мета підприємництва – це отримання прибутку.

Проте в Україні існує низка перешкод успішного розвитку молодіжного аграрного підприємництва.

1) Законодавча неврегульованість та правова незахищеність молодого підприємця. Так, найменш захищеними є економічні права молоді, хоча Конституція України [8] гарантує кожному право на працю та зобов'язує державу створювати умови для його повного здійснення. Однак відсутні механізми реалізації статті. Також у господарському законодавстві відсутні поняття молодіжного підприємництва та норми, які б надавали необхідні молодим підприємцям преференції та гарантії.

2) Відсутність в Україні дієвих фінансових стимулів для молодих підприємців. Світовий досвід розроблення та реалізації програм сприяння розвитку молодіжного підприємництва свідчить про те, що ефективно застосовуватися можуть різні фінансові інструменти, такі як початкова субсидія (Швеція), надання основної або додаткової допомоги з безробіття (Великобританія), надання позик, зокрема безпроцентних (Австрія, Франція), фінансові пільги (у вигляді пільгових кредитів), бюджетні методи стимулювання (податкові пільги), інвестування фінансових ресурсів, яке пов'язане із закупівлею устаткування й орендою приміщень (Греція); допомога у вигляді субсидії для полегшення перших кроків у підприємницькій діяльності, завдяки чому гарантується визначений дохід протягом періоду, коли розпочата справа, можливо, не принесе бажаного прибутку, або надається кредит на пільгових умовах (Угорщина); банківські позики на організацію малого підприємства (Польща) [5]. В Україні для розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2019 р. передбачається суттєва державна підтримка у вигляді 800 млн. грн., а також передбачені 244,5 млн. грн. на безвідсоткову поворотну допомогу. Проте, як свідчить досвід попередніх років, фермери не виявляють бажання скористатися цими можливостями. Також порядок надання допомоги не виділяє молодих фермерів в окрему категорію.

3) Відсутність необхідних економічних, фінансових та правових знань у потенційних молодих підприємців. Так, згідно з теорією «вроджених здібностей», вважається, що генетичну схильність до підприємництва виявляє не більше 5–7% населення країни. Однак такий погляд гостро критикують, бо підприємницький хист, про що свідчать практика та емпіричні дослідження, можна також формувати через систему професійної освіти у людей, мотивованих підприємництвом [5]. Також низьким є рівень поінформованості потенційних молодих підприємців щодо можливостей власного

розвитку. Однією з причин цього є неефективна комунікація між усіма зацікавленими сторонами у розвитку молодіжного аграрного підприємництва (органами державної влади, органами місцевого самоврядування тощо).

4) Відсутність у громад вільних земельних ділянок та приміщень для надання молоді для зайняття підприємницькою діяльністю. Так, монополізація аграрного сектору великими підприємствами без державної підтримки унеможлиблює конкуренцію молодих фермерів на аграрному ринку. Щодо вільних інвестиційно привабливих приміщень громади, як правило, не розглядають можливість надання їх на пільгових умовах молодим підприємцям.

Висновки з проведеного дослідження. Для раціонального використання лідерського потенціалу молоді в підприємницькій діяльності необхідно створити певні умови, зокрема:

- законодавчо врегулювати це питання в нових законопроектах про кооперацію, фермерські господарства, ринок землі та змінити чинні нормативно-правові акти шляхом надання преференцій та гарантій для молодих підприємців;

- сформувати інфраструктуру підтримки молодіжного підприємництва на всій території України (наприклад, створити бізнес-інкубатори (можливо, навіть аграрного спрямування); незважаючи на те, що вони набирають популярності, ефективно діючої моделі, крім Києва немає);

- удосконалити механізми надання кредитно-фінансової підтримки, зокрема державної, пріоритетних напрямів молодіжного аграрного підприємництва у сфері АПК;

- максимально скоротити адміністративні бюрократичні процедури для молодих підприємців;

- реформувати систему інформаційно-консультативної та освітньої підтримки молодіжного аграрного підприємництва.

Органам місцевого самоврядування важливо сприяти створенню належних соціально- побутових умов для молодих підприємців та всіляко культивувати в громаді повагу та довіру до них. Вжиття всіх вищезазначених заходів буде неефективним без реальної підтримки великим аграрним бізнесом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голованова Г. Участь молоді у розвитку аграрного підприємництва. *Аналіз сучасних економічних процесів та інформаційні технології* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 листопада 2011 р. : у 6 т. Т. 6 : Державне регулювання економічних процесів. 2011. С. 18–20.

2. Куцоконь М. Молодіжне підприємництво та активізація суб'єктивного підприємницького потенціалу молоді : навчально-методичний посібник / за ред. П. Гудзя. Донецьк, 2006. 286 с.

3. Левченко А., Янішевська Я. Молодіжне підприємництво – перспективний шанс для молодих спеці-

алістів. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки.* 2009. Вип. 15. С. 52–56.

4. Мельниченко О. Оцінка молодіжного ринку праці України. *Інноваційна економіка.* 2014. № 3 (52). С. 113–118.

5. Стефанишин О. Молодіжне інноваційне підприємництво і фінансові стимули його розвитку в Україні. *Формування ринкової економіки.* 2009. Вип. 19. С. 118–123.

6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 3.07.2019).

7. Морозюк Н. Організаційно-економічні засади сталого розвитку сільських територій : монографія. Ніжин, 2014. 304 с.

8. Конституція України / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 1.07.2019).

REFERENCES:

1. Holovanova H. (2001) Uchast molodi u rozvytku ahrarnoho pidpriemnytstva [Participation of young people in the development of agrarian entrepreneurship]. *Analiz suchasnykh ekonomichnykh protsesiv ta informatsiini tekhnolohii* : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 24–25 lystop. 2011 r. : u 6 t. T. 6 : Derzhavne rehuliuвання ekonomichnykh protsesiv, pp. 18–20 (in Ukrainian).

2. Kutsokon M. (2006) Molodizhne pidpriemnytstvo ta aktyvizatsiia subiektyvnoho pidpriemnytskoho potentsialu molodi [Youth entrepreneurship and activation of subjective entrepreneurial potential of youth] : navchalno-metodychnyi posibnyk / za red. P. Gudzia. Donetsk, pp. 286 (in Ukrainian).

3. Levchenko A., Yanishevsk Ya. (2009) Molodizhne pidpriemnytstvo – perspektyvnyi shans dlia molodykh spetsialistiv [Youth entrepreneurship is a promising opportunity for young professionals]. *Naukovi pratsi Kirovohradska natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky.* Vyp. 15, pp. 52–56 (in Ukrainian).

4. Melnychenko O. (2014) Otsinka molodizhnoho rynku pratsi Ukrainy [Assessment of the youth labor market of Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika.* 2014. № 3 (52), pp. 113–118 (in Ukrainian).

5. Stefanyshyn O. (2009) Molodizhne innovatsiine pidpriemnytstvo i finansovi stymuly yoho rozvytku v Ukraini [Youth Innovation Entrepreneurship and Financial Incentives for its Development in Ukraine]. *Formuvannya rynkovoi ekonomiky.* Vyp. 19, pp. 118–123 (in Ukrainian).

6. Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu do resursu: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 3 July 2019).

7. Moroziiuk N. (2014) Orhanizatsiino-ekonomichni zasady staloho rozvytku silskykh terytorii [Organizational and economic principles of sustainable development of rural territories] [monohrafiia]. Nizhyn (in Ukrainian).

8. Konstytutsiia Ukrainy [Elektronnyi resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy. Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed: 1 July 2019).